

DÎVÂNU LUGÂTI'T-TÛRK

DÎVÂNU LUGÂTİ'T-TÜRK

Eserin Adı

Türk yazı dillerinin, lehçelerinin ve ağızlarının dil özelliklerini belirleyen, söz varlığını derleyerek bir araya getiren Kâşgarlı Mahmud kendisine sonsuz bir ün, bitmez tükenmez bir kaynak sağlaması dileğiyle elde ettiği bu bilgileri yazıya geçirerek ortaya koyduğu eserine *Dîvânu Lugâti't-Türk* adını vermiştir.

Döneminin yazı dilinin dil bilgisi kurallarını ve söz varlığını eserinde toplayan Kâşgarlı Mahmud, bu ölçünlü dil çerçevesinde diğer Türk topluluklarının ağız özelliklerini hem ses hem de söz varlığı bakımından ayrıntılı biçimde ele almıştır. Zaman zaman biçim bilgisi yönünden belirlediği farklılıklara da işaret eden Kâşgarlı Mahmud bu nedenle eserine *Türk Lehçeleri (veya Ağızları) Sözlüğü* adını vermiştir.

Kâşgarlı Mahmud, eseriyle tam olarak bağdaşan bir ad seçmiştir. Gerçekten de *Dîvânu Lugâti't-Türk*, Türk soylu halkların dil özelliklerini ve o dönemin söz varlığını olabildiğince ayrıntısıyla ortaya koyan bir "divan"dır...

Kâşgarlı Mahmud *Dîvânu Lugâti't-Türk'ü* Ne Zaman Yazmıştır?

Eserini Bağdat'a gelmeden önce mi yoksa Bağdat'a geldikten sonra mı yazdığı konusunda farklı görüşler bulunsa da Kâşgarlı Mahmud'un *Dîvânu Lugâti't-Türk'ü* 1072 yılında yazmaya başladığı, dört defa düzelttikten sonra 1074 yılında tamamladığı konusunda kayıt bulunmaktadır.

İstanbul Millet Kütüphanesinde bulunan elimizdeki tek nüshanın son sayfasında verilen bilgidен Kâşgarlı Mahmud'un *Dîvânu Lugâti't-Türk'ü* 25 Ocak 1072 günü yazmaya başladığı, 10 Şubat 1074 günü tamamladığı açıkça anlaşılmaktadır.

Kitabı el yazısıyla çoğaltan *Muhammed bin ebî Bekr ibn ebî'l-Feth*, *Dîvânu Lugâti't-Türk'ün* son sayfasındaki *ketebe* 'yazılış' bölümünde Kâşgarlı Mahmud'un kaleminden çıkan nüshaya bakarak yazdığı bilgisini vermektedir. Müstensih *Muhammed bin ebî Bekr ibn ebî'l-Feth*, Kâşgarlı'nın kendi el yazısıyla yazdığı asıl kitabı şu sözlerle bitirdiğini belirtir:

Kitap dört yüz altmış dört yılının Cümad-el-ula ayının ilk günü (25 Ocak 1072) yazılmaya başlanıp dört defa düzeltildikten sonra dört yüz altmış altı yılının Cümad-el-ahire ayının onuncu günü olan (10 Şubat 1074) Pazartesi bitirilmiştir. Güç ve kudret yüce ve büyük Allah'ındır. O bize yeter. Himaye ondandır...

Her ne kadar *nag yılı* 'imsah yılı' sözünün açıklandığı bölümde:

Biz bu kitabı yazdığımız 469 yılı *nag yılı*dır

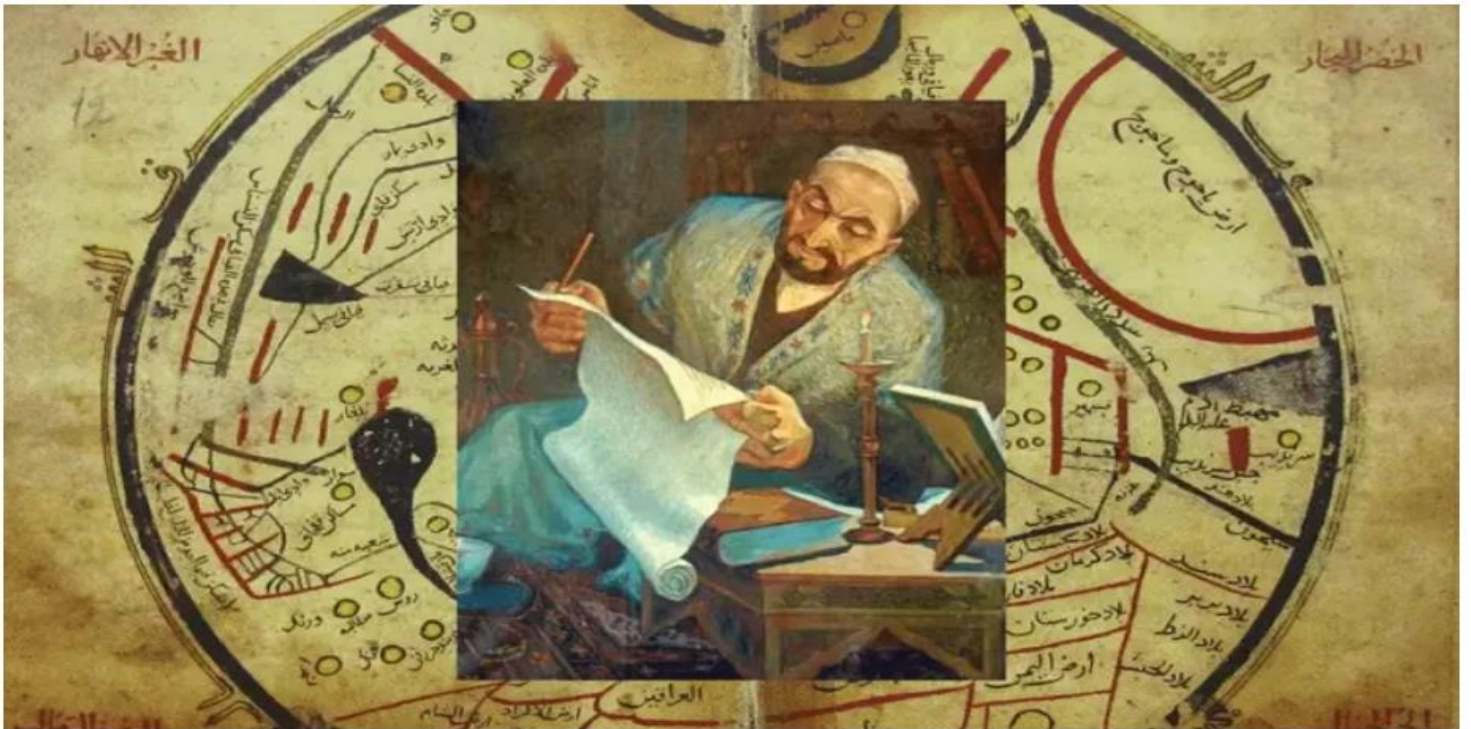
on iki hayvanlı Türk takviminin anlatıldığı *bars* maddesinde de:

Biz şu kitabı yazdığımızda dört yüz altmış altı yılının Muharrem ayı idi, *yılan yılı* girmişti. Bu yıl geçip de dört yüz yetmiş yılı olunca *yund yılı* girecekti

diye farklı tarihler verilmişse de bu kayıtlarda karışıklık olduğu ve bir yazılış yanlışı bulunduğu düşünülmektedir. Her şeyden önce 466 yılından sonra 470 değil 467 yılının geldiği bilinmektedir. Bu bölümde sonradan el yazısıyla yapılan düzeltmeyle 466'dan sonra 467 yılının geldiği belirtilmiştir.

Bu konuda farklı görüşler bulunsa da yaygın görüş Kâşgarlı Mahmud'un eserini 25 Ocak 1072 günü yazmaya başladığı, 10 Şubat 1074 tarihinde tamamladığı yönündedir.

Dîvânu Lugâti't-Türk'ün Millet Kütüphanesindeki tek nüshası ise, Sava'dan gelerek Şam'a yerleşen *Muhammed bin ebî Bekr ibn ebî'l-Feth* tarafından Kâşgarlı'dan yaklaşık iki yüz yıl sonra, 1 Ağustos 1266'da el yazısıyla yazılmıştır.

Kâşgarlı Mahmud'a Göre Türk Boyları

Kâşgarlı Mahmud, yirmi boydan oluşan Türklerin kökünün Nuh Peygamber'in oğlu Yafes'e ve onun oğlu Türk'e dayandığını yazmaktadır. Bu durumun İbrahim Peygamber'in oğlu İshak'a, İshak'ın oğlu Esav'a ve onun oğlu Rum ve Rum'dan gelenlerin soyunun adlandırılmasına benzediğine dikkat çekmektedir.

Türklerin her bir boyunun çeşitli kollara ayrıldığını belirten Kâşgarlı Mahmud bu kolların sayısını ancak Tanrı'nın bilebileceğini belirtir ve yalnızca büyük boyları ve ana kollarını eserinde anar. Ancak Kâşgarlı Mahmud'un Oğuzlara özel bir önem verdiği, Oğuzların bütün kollarını adlarıyla, damgalarıyla birlikte ayrıntılı bir biçimde tanıttığı görülür. Bunun nedeni, Kâşgarlı'nın eserini yazdığı sırada Oğuzların arasında bulunması olabileceği gibi aynı dönemde Oğuzların çoğunluğunu oluşturduğu Selçuklu Sultanı Alparslan'ın ordularının Anadolu'da ilerlemesi ve siyasi bir güç olarak ortaya çıkışı düşünülebilir. Kâşgarlı'nın Oğuz kollarını ve hayvanlarına vurdukları damgaları herkesin bilmesi gerektiğini de yazması, bu düşüncenin doğru olabileceğini göstermektedir.

Oğuzlara böylesine büyük önem veren Kâşgarlı Mahmud, her Türk boyunun yaşadığı bölgeleri en batıdan başlayarak doğuya doğru sıralamıştır:

Rum (Bizans) ülkesine en yakın olandan başlayarak hem gayrimüslimleri hem de Müslümanları belirli bir düzen içerisinde doğuya doğru sıraladım. Rum ülkesine en yakın boy Beçenek 'Peçenek'tir. Sonra Kıpçak 'Kıpçak', Oğuz, Yemek, Başgirt, Basmıl, Kay, Yabağı, Tatar, Kırgız gelir. Kırgızlar Çin ülkesine yakındırlar. Daha sonra Çigil, Tohsı, Yagma, Ograk, Çaruk, Çomul, Uygur, Tangut ve Çin'de olan Hitay gelir. Bundan sonra Tavgaç gelir, bunların ülkesi de Maçin'dir.

Yirmi boyu, batıdan doğuya doğru sıralayan ve bunları Türk adı altında toplayan Kâşgarlı Mahmud günümüzde, çeşitli adlarla anılan soydaş toplulukların nasıl tanımlanması gerektiğine de bin yıl öncesinden ışık tutmaktadır.

Kâşgarlı Mahmud, Türk boylarının yaşadığı coğrafyayı anmakla kalmamış *Bu boyların her biri şu haritada gösterilmiştir* diyerek eserine eklediği harita üzerinde Türk soylu halkların yaşadığı bölgeleri göstermiştir.

Eserinin sözlük bölümünde *Kençek, Kıpçak, Tañut, Tatar, Yagma, Yemek* gibi çeşitli Türk topluluklarının adlarını kısaca açıklayan Kâşgarlı Mahmud *Türk* adının yanı sıra *Oğuz, Türkmen, Uygur, Çigil'i* ele alırken bu Türk topluluklarıyla ilgili ayrıntılı bilgiler vermiştir.

Kâşgarlı Mahmud'un Haritası

Dîvânu Lugâti't-Türk'ün pek çok önemli özelliği arasında eserin ilk sayfalarında yer alan bir de harita bulunmaktadır. Bugünkü bilgilerimize göre bu, bir Türk'ün çizdiği ilk dünya haritasıdır. Kâşgarlı Mahmud, dönemindeki Türk topluluklarının hangi bölgelerde yaşadığını göstermek amacıyla çizdiği bu haritaya bazı ulusların yaşadığı bölgeleri de ekleyerek yeryüzündeki belirli bölgeleri gösteren bir dünya haritası oluşturmuştur. Bugünkü haritacılık tekniklerine göre ilkel sayılabilecek bu harita, on birinci yüzyıl koşullarındaki coğrafyacılık bilgilerine ve tekniklerine göre çok ileri düzeydedir.

Kâşgarlı Mahmud'un bu haritasının Türk eseri olduğunu ortaya koyan birtakım kanıtlar bulunmaktadır. Her şeyden önce, harita Türk hükümdarlarının oturduğu Balasagun şehri merkez alınarak çizilmiştir. Diğer Türk şehirleri ve alanlar bu şehre göre düzenlendiği gibi yönler de Orhon Yazıtları'nda görülen eski Türk geleneklerine göre tayin edilmiştir. Türklerin yerleşim bölgelerindeki şehirler, dağlar, göller, nehirler ve denizler ayrıntılı olarak gösterilmiştir. Türklere ait bölgelerin gösterilişinde pek az yanlışlık yapılması da haritanın bir Türk'ün elinden çıktığını göstermektedir.

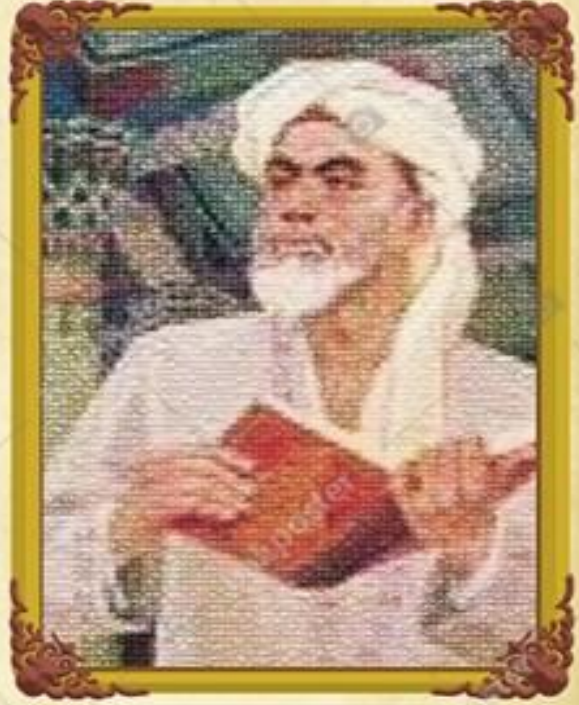
On birinci yüzyıl Türk dünyasını resmeden bu harita ile birlikte Kâşgarlı Mahmud, *Rum ülkesinden Maçin'e dek Türk ellerinin hepsinin boyu beş bin, tamamı sekiz bin fersah eder* dedikten sonra bunların hepsinin iyice bilinmesi için haritasını *yeryüzünün şekli gibi dairede* gösterdiğini belirtir. Kâşgarlı Mahmud'un haritasını yuvarlak biçimde çizmesi ve bunu da dünyanın biçimi ile açıklaması, on birinci yüzyılda dünyanın yuvarlak olduğunun Türkler tarafından bilindiğini göstermektedir.

DİVAN-I LÜGAT-İT TÜRK

1073 yılında Bağdat'ta Kaşgarlı Mahmut tarafından yazılmış bu eser Araplara Türkçeyi öğretmek amacıyla yazılmış ve ilk sözlüğümüz kabul edilmiş bir eserdir . Eserde Türk kültürüne ve İslam öncesi edebi ürünlere ait birçok bilgi de bulunmaktadır.

"Kaşgarlı Mahmut Divân-ı Lügatit Türk'te , Türkçenin neden öğrenilmesi gerektiğini şöyle anlatır:

Ant içerek söylüyorum, ben Buharanın, sözüne güvenilir imamlarının birinden ve başkaca Nişaburlu bir imandan işittim. İkisi de senetleri ile bildiriyorlar ki, Yalvacımız (Peygamber), kıyamet belgelerine, ahir zaman karışıklıklarını ve Oğuz Türklerinin ortaya çıkacaklarını söylediği sırada "Türk dilini öğreniniz, çünkü onlar için uzun sürecek egemenlik vardır buyurmuştu." Bu söz (hadis) doğru ise sorguları kendilerinin üzerine olsun Türk dilini öğrenmek çok gerekli bir iş olur. Bu doğru değil ise zaten akıl bunu emreder."

2008 KAŞGARLI MAHMUD YILI

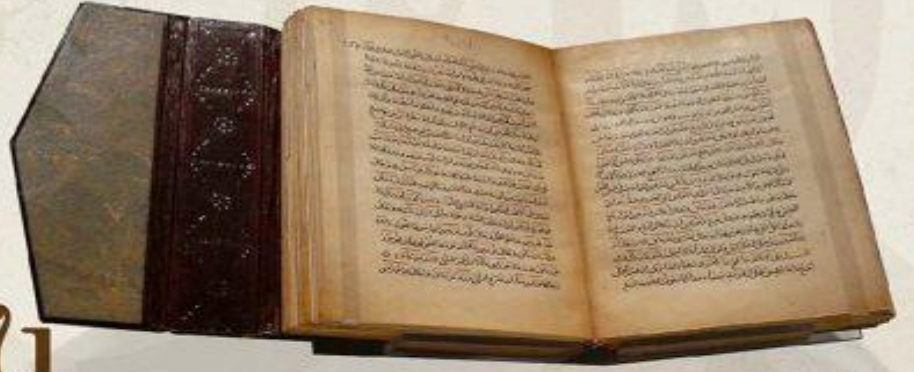
Türkçe'nin ilk büyük sözlüğünü ve ilk Türk Ansiklopedisini hazırlayan büyük bilgin Kaşgarlı Mahmut'un doğumunun 1000. yılı

XI. yüzyılda yaşayan Türk dil bilginidir. Divânü Lügati't-Türk adlı eseriyle ünlüdür. Karahanlılar soyundandır.

1072 yılında yazmaya başladığı eserini 1074'te tamamlayarak Bağdat'ta Abbasi halifesi El-Muktedi Billah'a sunmuştu. Eserin el yazması tek kopyası Fatih Millet Kütüphanesi'nde 1910 yılında bulundu.

1915-1917 yıllarında öğretmen Kilisli Rifat Efendi'nin çevirisi üç, Besim Atalay'ın çevirisi ise beş cilt olarak basıldı.Karahanlılar döneminde yetişen ve ilk Türk dil bilgini olan Kaşgarlı Mahmut'un doğum tarihi, kesin olmamakla birlikte 1025 olarak biliniyor. Babası Barsaganlı bir bey idi. 1071-1077 arasında Bağdat'ta bulunan Mahmut, Türk kültürünün Araplara tanıtılmasında büyük rol oynadı.

Türk kültür ve medeniyetinin en büyük hazinelerinden

Divanü Lügati't-Türk

- Türkçe-Arapça sözlük
- Araplara Türkçe öğretmek amacıyla yazıldı
- Türk dilinin en eski bilimsel çalışması
- Türkçenin ilk sözlüğü ve dilbilgisi kitabı
- Yaklaşık 8 bin Türkçe kelimenin Arapça karşılığı bulunuyor
- Döneminin yazı dilinin dil bilgisi kurallarını ve söz varlığını ortaya koyuyor
- Türk toplum hayatının her sahasına ait çeşitli bilgileri ihtiva ediyor
- Eserde, devrinin Türk dünyasını gösteren bir harita yer alıyor
- Eser 1910'lu yıllarda rastlantı sonucu Ali Emiri Efendi tarafından İstanbul'da bir sahaftan satın alındı
- Bilinen tek yazma nüshası İstanbul'da Millet Kütüphanesi'nde bulunuyor

Kaşgarlı Mahmut tarafından yazıldı, 1072-1074

الحمد لله الذي جعلنا من
عبد الله عبدا

كتاب ديوان لغات الترك

تأليف محمود بن الحسين بن محمد الكاشغري رحمه الله

تأليف محمود بن الحسين بن محمد الكاشغري رحمه الله

لا ينبغي ان يعرج على من يقول ان هذا الكتاب بلغه التركمان ان هذا القبايل غير عارف بلغه الترك
ولا بلغه التركمان ايضا والذي يدل على جهله بالركانية هو ان جزم من يعرف التركانية
ويقرأ عليه من القاطن فلا ينكرها وقال ليس هذا بكلامنا عرفت ان القبايل انه بلغه الترك
جاهل بالتركانية على ان اللفظة القبايلية اذا نطقت بها التركمان لا يخرجها ذلك عن كونها قبايلية
وقد وقع ذلك في الفاظ كثير استعملها التركمان والقبايل في بيعة واحدة وانما
يدل على جهله بالقبايلية واشعارها وامثالها ان غاب من ترك البلاد حتى صغر او عجز
ان الصغير لا يبلغه قومه ولا الكبير انما انما الكبير انما يولد في بلاد العرب
ويشتغل بالعلم ثم عليه الالفاظ الكسرة من لا يعرفها معنى حتى يتعلمه
في الكتب لا بل قد سمع اللفظة من الكتاب العزيز يخرج حتى يتعلمه في الكتب ايضا
اداسات كبر من المستعملين بل من الفقهاء عن قوله انك فبشرناها باسحق وعمر
قوله عز وجل وتنبون كل ربيع انه يمينون لا يعلم اليه والربيع الملتزم المرتفع والانه
العلامة وامثال هذا كثير واذا كان النقص قد وقع في كتاب الله
ان الله تعالى خصني على نبيه ومعرفة نبيه بل بلغه قوم اخرين
كمن في نوكه من علمي باللسان فلم ارجع منه ولا الترتيب
الامر كما شتموا في لغة الترك ورحم الله

mıdır)[+].

أوا : Çağırın kişiye cevap için kullanılır. Biri "Hey Mehmet!" diye çağırıldığı zaman, onun "uva" diye cevap vermesi gibi.

أوا oka : Kefillik, kefalet. "من أوا أوكا" men anı oka aldım = ben ona kefil oldum".

أوا av : (الف kalın söylenerek) Emir verenin emrini tanımamayı bildirir bir edattır.

أوا ay : Turuncu renkte ipek bir kumaş.

أوا ay : "أوا" ay bitigi = askerinin adı ile azığının yazıldığı defter.

أوا ay : "Av" gibi bu da buyuruğu tanımamayı bildiren bir kelimedir.

BU AYRIMIN GENİZLEMELİSİ

(GUNNELİSİ)

أوا ang : Yanak. "أوا" kızıl ang = kırmızı yanak".

أوا ang : Yağı ile ilaç yapılan bir kuş adı. Bunun yağı avuç içine sürülürse yağ avucun arka tarafına da geçmiştir.

أوا ang : Yok, değil, demektir. Oğuzca. Bir şeyle emrolunan kişi "أوا" ang ang" deyince "yok yok" demek olur.

أوا ang : "أوا" ol menden angdün bardı = o benden önce gitti".

[+] Bu kelime yazma nüshada أوا şeklinde yazılmış ise de kitabın kenarında أوا şeklinde bir düzeltme görülmüştür. Bundan başka yazma nüshadaki asıl kelimenin و harfi üzerinde bulunan ötre işareti و harfine benzemektedir. B. A.

أوا ang : Renk, bir şeyin rengi. "أوا" yaşıl angdün ton = yeşil renkli urba".
أوا ang : "أوا" ang ışık = kolay ışık".
أوا ang : "أوا" ang elig = sağ el". Çığılce. İki harfliler bitti.

ÜÇ HARFLİLER AYRIMI

HER TÜRLÜ HAREKESİYLE ORTASI SAKIN OLAN

أوا, أوا, أوا AYRIMI

أوا alp : Yigit. "أوا" yağıda alçak çoğuda = yigit dögman karşısında, yumşak huylu adam savaşta belli olur". Şu parçada dahi gelmiştir:

أوا أوا أوا
أوا أوا أوا

Alp Er Tonga öldü mü Isız ajun kaldı mı
Ödheleğin aldı mı Emdi yürek yırtılır.
"Alp Er Tonga öldü mü ? Kötdü dünya kaldı mı ?
Felek öcünü aldı mı ? Şimdi yürek yırtılır".

(Hakan Afrasyab öldü mü ? Kahpe dünya ondan kurtuldu mu ? Zaman ondan öcünü aldı mı ? Şimdi onun milki üzerine -zama-

de kullanılır.

أوا aruk : "أوا" aruk er = arık adam, yorgun adam". Her yorguna da böyle denir.

أوا Aruk turuk : Fergana ile Kaşgar arasında bir yokuş adı.

أوا arık : Arık, zayıf, cılız. Oğuz ve Kıpçak dillerinde.

أوا uruk : İp, urgan.

أوا azuk : "أوا" azuk ok = nereden geldiği ve kimin tarafından atıldığı belli olmayan ok".

أوا azuk : "أوا" azuk munk = kağan, yoldan çıkan, azan".

أوا Azak : Oğuz Beylerinden bir büyüğün adı.

أوا azuk : Azık. Şu savda da gelmiştir : "أوا" sartning azukı arığ bolsa yol üze yer = satıcının azığı arı olsa yol üzerinde yer". Bu sav, doğruluk taşıyan ve emniyetli olduğunu söyleyen, fakat sözünü tanıklayamayan kimse için söylenir.

أوا uzak : Uzak. Bir iş uzadığında "أوا" uzak ışık" denildiği gibi bir yere gönderilen kişi gecikirse "أوا" Yalavağ uzak bardı" denir.

أوا ozuk : "أوا" ozuk at = koşu ve koşuya benzer şeylerde ileri giden ve başka atları geçen at".

أوا aşak : Aşağı, dağ dibi. Oğuzca.

أوا aşuk : İnsanın topuk kemigi.

أوا uşak : "أوا" uşak neng = küçük şey". Bundan alınarak küçük çocuklara "أوا" uşak oğlan" denir. "أوا" uşak otunğ = odun kırıntıları". Bu kelime müfret değildir, ancak cemi olarak kullanılır.

أوا aşuk : Demir başlık, tulga. Bu kelimedeki الف harfi den çevrilmiştir. Arapçada bazı kelimelerde dahi böyle olur : أوا ve أوا gibi [+].

أوا oguk : Çizme [++].

أوا iwik : Kırılarda, taşlı yerlerde yaşayan geyik.

أوا aluk : "أوا" aluk er = kel, daz kişi". Oğuzca [+++].

أوا oluk : Oluk, ağaç kütüğünden yemlik gibi oyularak içerisinde sıra soğutulan, hayvan sulanan yalak.

أوا uluk : "أوا" uluk ton = eskimiş, yıpranmış elbise". Her eskiyen nesneye "uluk" denir.

[+] Bu kelimenin birinci harfi gerek yazma, gerek basma nüshalarda harekesiz ise de "أوا" aşuk" olmalıdır. Çünkü Diwan sahibi, bunun aslını و ile "أوا" olduğunu söylemektedir. Bk. Rad. 254,1 "Yajık", "yumşak demir" hakkında. B. A.

[++] Bu kelimeyi Brockelmann "oguk" şeklinde yazmışsa da, Rad. I, 1634 de "uguk" şeklinde yazılmıştır. B. A.

[+++] Yazma nüshada "أوا" aluk er" sözüne أوا manası verilmekte ise de bu, basma nüshada أوا şeklinde gelmektedir. Doğrusu yazma nüshadaki gekil olsa gerektir. Bu hale göre "أوا" aluk er" sözünün manası "kaba, şiddetli kimse" demek olur. B. A.

أَتْرُكُ اِنْفِ اِنْفِ كِبْرًا بَسَارًا
أَلِكْرُ تَشْبِ بِرِيشِ اِنْفِ بَشَا مَفَارًا [+]

Ütrük ötün oğrılayu yüzge bakar
Elkin taşup bėrmış aşığ bağra kakar
"Hileci, alçak kimse hırsız gibi yüzge
bakar, misafiri koğarak vermiş olduğu
yemeği başına kakar".

(Hırsız gibi konuğuun yüzüne gülme al-
çak, hileci kimseler kaldı; konuğu a-
ğırılar, verdiği yemeği başına kakar).

أَتْرُكُ Ötlük: Öğüt, vaaz. Bu anlamda "أَتْرُكُ övüt"
denir. Aslı "أَكْتُ" öğüt"tür.

أَتْمَكُ etmek: Ekmek.

أَبْلَكُ içlik: Eğer keçesi, içlik.

أَبْمَكُ içmek: Kuzu derisinden yapılmış olan kürk.

أَذْرِكُ idhrik: Katı nesne. Arguca.

أَذْلَكُ ödhek: Zaman. Şu parçada da gelmiştir :

أَذْلَكُ قَسْعُ كَهْرْدِي أَرْدَمُ أَرْدَمُ سَفْرَدِي
يُنْفِغُ يَنْفِغُ سَفْرَدِي أَرْدَمُ بِهَجْرَتِ بِلَوْرُ

[+] Bu beyitteki أَلِكْرُ kelimesi basma nüshada böyle ise de yan-
lığ olmalıdır. Çünkü Dv. I, 31, 15 de "أَلِكْرُ" yelkin" ve
"أَلِكْرُ" elkin" şekillerindedir. Vezin de bunu gerekli kılar.
"Elkin = misafir" ve "eligin = el ile" anlamındadır. Bu söz
yazma nüshada أَلِكْرُ şeklindedir.

Bu beyitte bulunan أَلِكْرُ kelimesi yanlıştır; doğrusu
"أَلِكْرُ başra" olacaktır. Yazma nüshada önceden أَلِكْرُ iken
sonradan bozulmuş, Kilişliyi yanlıtan da bu olmuştur. Ek.
Dv. II, 150, 15. B. A.

Ödhek kamuğ küfredi

Erdem arığ sewredi

Yunçığ yawuz tuwradı

Erdem Begi ğertilür

"Zaman bütün bütüne gevşedi, fazilet
dibelek seyredi, düşkün ve kötü davran-
dı, fazilet eri yok edilir".

(Zaman zayıfladı, ululuklar azaldı,
zayıf ve düşkün olan kimseler kuvvet-
lendi. İyilikler Beyi öldüğu için böyle
oldu). Bununla Afrasyabı murad ediyor[.]

أَذْرَكُ ödhek: "أَذْرَكُ نَانَكُ" ödhek neng = artan nesne".

Bu, az iken artan nesneye denir.

أَذْلِكُ edhlik: "أَذْلِكُ نَانَكُ" edhlik neng = faydalanılan
nesne".

أَرْبَكُ örpek: Tüyleri örpermiş insan ve hayvan.

أَرْبِكُ ertik: İşlek yol.

أَرْتُكُ örtük: Bir şeyin örtüsü; eğer örtüsü. Büyük-
lerin mezarlarına örtülen ipekli kumaş
gibi her şeyin örtüsüne de böyle denir.

أَرْجُكُ örçük: Örlülmüş saç. Oğuzca. Bu söz "أَرْجُكُ"
örküç" kelimesinden çevrilmiştir.

أَرْدَكُ ördek: Ördek. Şu savda da gelmiştir : "فَارُ"

[+] Bu parçanın ilk mısraındaki "كَهْرْدِي küfredi" kelimesi yan-
lıştır. Doğrusu "كَهْرْدِي kefredi" olacaktır. Çünkü Dv. I, 398,
12 de ve II, 269, 6 ve III, 31, 7 de bu kelime hep كْ harfi üs-
tün olarak geçmektedir.

Yine bu parçanın üçüncü mısraındaki "تَوْرَادِي" tawra-
dı" kelimesi "تَوْرَادِي" tawradı" şeklinde olacaktır. Nite-
kim Dv. III, 31, 7 de "تَوْرَادِي" tawradı" şeklinde geçmek-
tedir. B. A.

أَرْجَنُ örgen: Urgan. Oğuzca.

أَرْكَنُ erken: "iken" anlamına bir edattır, hâl bil-
dirir. "أَرْكَنُ أَرْكَنُ" ol kelür
erken kördüm = o gelirken gördüm".

أَرْكِنُ irkin: "أَرْكِنُ أَرْكِنُ" irkin su = irkinti su".
Her toplanmış olan şeye de böyle denir.
Bu kelimededen alınarak "Karluk" boyu
büyüklerine "كَوْلَارَكِنُ Köl irkin" denir
ki "aklı göl gibi toplanmış, dolmuş"
demektir.

أَرْكِنُ irkin: "أَرْكِنُ أَرْكِنُ" irkin yağmur = günlerce
süren yağmur".

أَرْكُنُ arkun: Gelecek yılın adı. Bundan alınarak "أَرْكُنُ"
arkun izi" denir ki "gelecek yıl,
öbür yıl" demektir.

أَرْكُونُ örkün: Düşman yüzünden ulus arasına düşen ür-
küntü; telaşla kalelere ve sığınaklara
kaçışırılar.

أَرْكِنُ otran: Don, elbise. (Bunu Yağma ilinde işit-
tim).

أَرْكِنُ içkin: "أَرْكِنُ أَرْكِنُ" içkin er = düşmandan iken bu
yana geçen, kendisine dokunulmayan ki-
şi".

أَرْكِنُ üstün: Üstün ve yukarı anlamına bir kelimedir.
"أَرْكِنُ أَرْكِنُ" ondan üstün" denir ki "on-
dan yukarı, onun üstünde" demektir.

أَرْكِنُ astın: "Aşağı" manasına bir kelimedir. Bu söy-
leyiş fasih değildir, fasihi "أَرْكِنُ" al-

tin"dır.

أَرْكِنُ altın: Aşağı, alt.

أَرْكِنُ awran?: Demirci ocağı biçiminde yapılan ek-
mek fırını.

أَرْكِنُ ısgun: Şerbeti çiçek hastalığı için iyi ge-
len, çiçeği kırmızı bir ot.

أَرْكِنُ eşkin: "أَرْكِنُ" eşkin toprak = akıp inen, üğü-
nen toprak". Uzun yola "eşkin" ve koşa
koşa giden at postasına "أَرْكِنُ" eşkin-
ci" denir.

أَرْكِنُ emşen: Kürk yapılan deri.

أَرْكِنُ andan: "Ondan sonra" anlamına bir kelime. O-
ğuzca. "أَرْكِنُ" andan aydım = ondan
sonra söyledim". Öbür Türkler bu keli-
meyi "أَرْكِنُ anda" diye الف ile söyler-
ler, "orada" anlamındadır. "أَرْكِنُ"
men anda erdim = ben oradaydım".

+

+

BU AYRIMIN MUZAAFI

أَرْكِنُ artut: At ve ata benzer armağan olup Beylere
ve başkalarına verilir. Sonradan bu
kelime, her türlü armağan için kulla-
nılır olmuştur.

أَرْكِنُ arkuk: "أَرْكِنُ" arkuk kişi = söz dinlemez,
kalp kimse".

أَرْكِنُ arkuk: İki duvar veya iki direk arasına arku-
ru olarak konulan ağaç.

éwişdi: "kışiblar aynıqayışdı" kişiler ışka éwişdi = herkes işe koşuştu"; (éwiřür - éwiřmek).
akışdı: "suflar aqışdı" suflar akıştı" (Bütün yollardan sular akıştı).

şu parçada dahi gelmiştir :
far bürzüm arışdı .
kışın ışıt arışdı .

Kar buz kamuğ erüşdi
Taglar suwı akışdı
Kökşin bulıt örüşdi
Kayguk bolup egrışür

"Kar, buz eridi; dağların suyu aktı; göğümsü bulut belirdi, kayık gibi dolandı".

(Yazı anlatarak diyor ki : Bütün kar, buz eridi, dağların suyu aktı; mavi bulut belirdi, kayığın su üzerinde salınışı gibi gök bulut ta havada salınır).

akıştılar: "olar bürüwiş aqıştılar" ukıştılar = onlar bu işi anladılar";
akıştılar: "olar bir ikindi birle okıştılar = onlar birbirlerini çağırıldılar";
akıştılar: "olar bürüwiş aqıştılar" okıştılar = onlar birbirlerini çağırıldılar";
akıştılar: "olar bürüwiş aqıştılar" okıştılar = onlar birbirlerini çağırıldılar";
akıştılar: "olar bürüwiş aqıştılar" okıştılar = onlar birbirlerini çağırıldılar";

nimle kitap okumakta yarış etti". Yar-dım da böyledir.

ekiřdi: "ol mańa tariğ ekiřdi" ekiřdi = o, bana tohum ekmekte yardım etti". Yarıř ta böyledir ; (ekiřür - ekiřmek).

egiřdi: "ol mańa çögen egiřdi" egiřdi = o, bana çevgen eđmekte yardım etti". Yarıř ta böyledir; (egiřür - egiřmek).

ögüşdi: "iki eren ögüşdi" ögüşdi = iki kişi birbiriyle ögüştü"; (ögüşür - ögüşmek).

ögüřdi: "ol mańa tariğ ögüřdi" ögüřdi = o, bana buğday ögütmekte yardım etti"; (ögüřür - ögüřmek).

igeşdiler: "kişiblar aynıqayıştılar" iğeşdiler = adamlar, iş hususunda birbirlerine arka oldular, güvendiler"; (iğeşür - iğeşmek).

igeşdi: "ol mańa temür iğeşdi" iğeşdi = o, bana demir iğelemekte yardım etti"; (iğeşür - iğeşmek);
iğeşdi: "iki boğa iğeşdi" iğeşdi = iki boğa çarpıştı, ısırıştı".
şu savda da gelmiştir : "iğeşür - iğeşmek".

çada dahi gelmiştir :

ışışın aynıqayıştılar
ışışın aynıqayıştılar

Yağı otın ögürgen
Toydın anı kögürgen
İşlar üzüp keğürgen
Tegdi okı öldürdi

"Duşman ateşini söndüren, onları ordudan uzaklaştıran, işleri üzüp bajaran idi; ölmün öldürücü oku değdi".

(Ölüm savaşlarının ateşini söndüren, onları ordularından çıkaran idi, bununla beraber güç işleri de başarır-dı; ona zamanın öldürücü oku değdi).

gewürgen: "bu er ol telim ok gewürgen = bu, her zaman oku çeviren adamdır". Bu, oku tırnak üzerinde çevirmektir.

kösürgen: Bir çeşit köstebek.

tşürkün: Kitre ağaçığı. Bir dilde.

küwürgen: Dağ soğanı. Ögüzlar buna "kümürgen" derler.

temürgen: Ok temreni. Ögüzca.

tewürgen: "bu er ol işi ayağına değiren, sonuna kadar götüren bir adamdır".

kölergen: "bu at ol kölergen = bu, her zaman karnı çışen ve yere yayılan attır".

sömürgen: "bu er ol sütüđ sömürgen = bu, daima sütü sömüren adamdır". Bařka geý sömüren için de böyle denir.

sürülgen: "bu er ol tegme yerden tutqı sürülgen = bu, her zaman, her yerden sürülen adamdır".

kerilgen: "bu neng ol kerilgen = bu, daima gerilen nesnedir". Derinin gerilmesi, uzaması; dağ tepesine bulutun yayılması dahi böyledir.

kerilgen: "bu er ol telim kerilgen = bu, her zaman gerinen, esniyen bir adamdır".

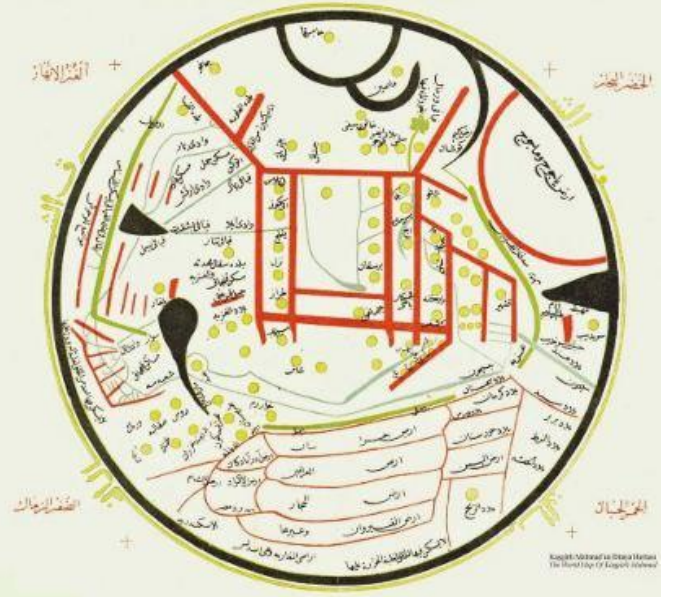
tirilgen: "bu er ol edhü sawın tirilgen = bu, her zaman iyi ün ile yaşıyan kimsedir".

téirilgen: "bu neng ol bir birge téirilgen = bu, her zaman birbiri üzerine derilen, toplanan nesnedir".

kesilgen: "bu yap ol kesilgen = bu, her zaman kopan, keşilen iptir".

Divan-ı Lügat'it Türk Kaşgarlı Mahmud

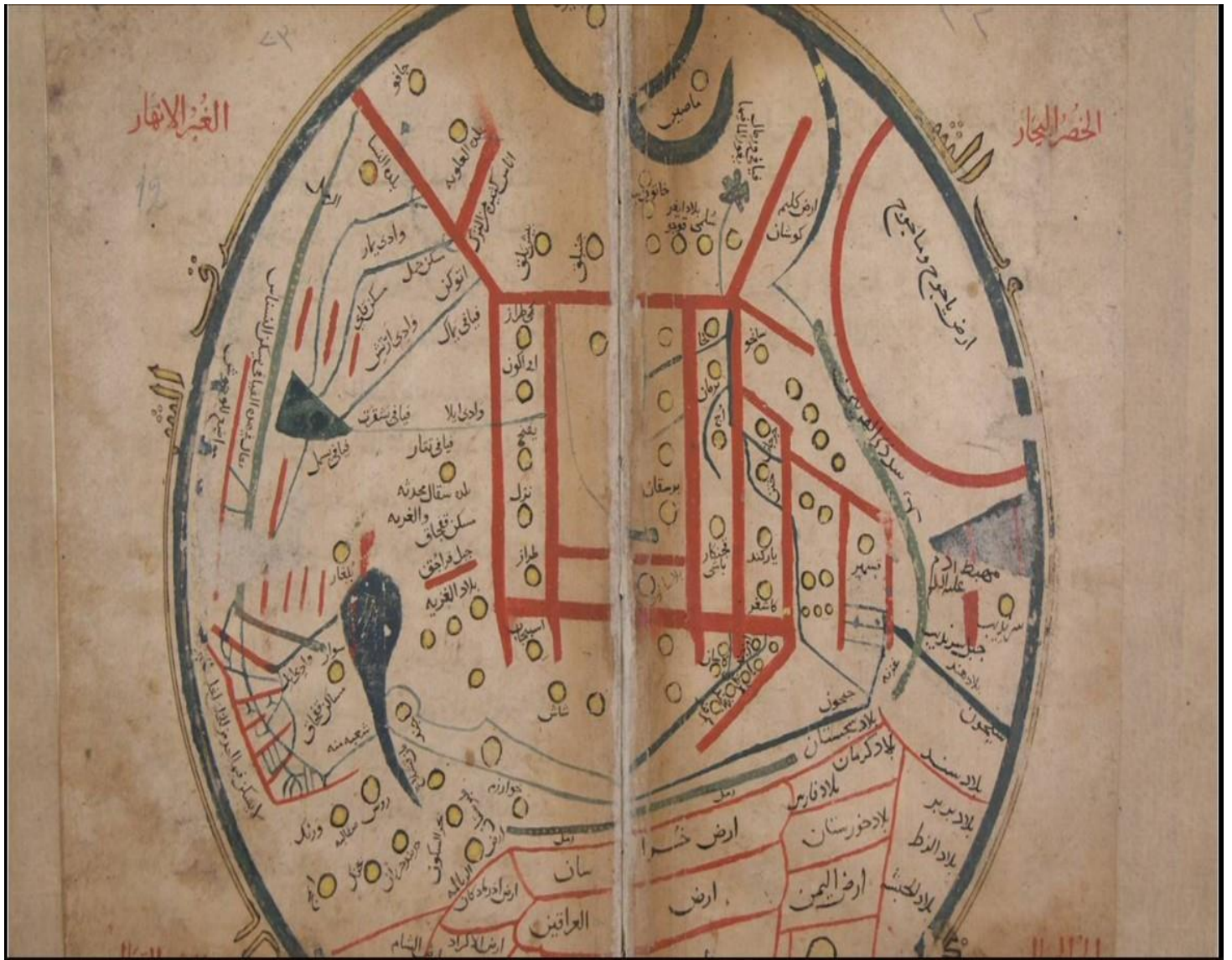

- ◆ Türk sözlüğünün divanı anlamına gelir.
- ◆ Mahmud Kaşgâri (Kaşgarlı Mahmud) tarafından yazılmıştır.
- ◆ 1077 yılında tamamlanmıştır ve XI. yüzyılın en önemli eserlerindedir.
- ◆ ◆ Eser, Abbasi Halifesi Ebu'l Kasım Abdullah'a sunulmuştur.
- ◆ ◆ ◆ Amaç, Araplara Türkçe öğretebilmek ve Türk dilinin üstünlüğünü anlatabilmektir.
- ◆ ◆ ◆ Araplara sunulduğu için kelimeler Arapça yazılmıştır.
- ◆ ◆ ◆ 7500 adet kelime bulunur.
- ◆ Eserde Orta Asya'daki Türk boylarına ait olan koşuk, sagu, sav örnekleri bulunmaktadır.
- ◆ ◆ Bu nedenle antolojik özellik taşır.
- ◆ ◆ ◆ Alp Er Tunga sagusu da bu eserde yer almaktadır.
- ◆ Eserde Türk dili Doğu Türkçesi (Karahanlı) ve Batı Türkçesi (Oğuz) olmak üzere iki grupta incelenmiştir.
- ◆ ◆ Kelime karşılıkları ve dil içerikleri ile Türkçenin ilk dil bilgisi ve ilk sözlük olma özelliği taşır.
- ◆ ◆ ◆ Bu niteliklerle de ansiklopedik bir özellik taşır.
- ◆ Eser içerisinde 7 ve 8'li ölçüye sahip şiirlerin yanında beyitler de yer almaktadır ve bu beyitler aruz vezniyle yazılmıştır.
- ◆ ◆ Eser içeriğinde "balu balu" adı verilen ninniler yer almaktadır.
- ◆ ◆ Çeşitli bilmece örneklerine de rastlanmaktadır.
- ◆ ◆ Atasözü örneklerine bolca yer verilmiştir.
- ◆ Eserde Türk boylarını da gösteren bir harita bulunmaktadır.
- ◆ Birçok tarihî ve kültürel ögeyi içinde barındırmaktadır.
- ◆ Ali Emiri tarafından bir sahafta bulunmuştur.

Türk dili ile Arap dilinin atbaşı beraber yürüdükleri bilinsin diye Halil'in Kitabü'l-Ayn'ında yaptığı gibi, kullanılmakta olan kelimelerle bırakılmış bulunan kelimeleri bu kitapta birlikte yazmak, ara sıra gönüme doğar dururdu.

Mahmud Kaşgâri

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَبِهِ الْحُكْمُ
 الحمد لله ذو النضر الجليل، والصنيع الجليل الذي أرساه جبريل
 على بنيان وتفصيل، إلى محمد بن عبد الله، مبتلياً عباده بالقرآن والسنن
 حتى يفتح السبيل، وتصب النار والدليل، في زمان أخته عليل،
 وأفضه كيل صلى الله عليه وعلى آله الخواص الميامين وسلم تسليمًا.
 أما بعد فقال العبد محمد بن الحسين بن محمد لما رأيت
 أن الله تعالى قد أطلع شمس الهدى في بروج الأثرار، وأدار ملكهم
 ذابرات الأندال، فسماهم الترك، وولاهم الملك، وجعلهم ملوك
 العضر، ووضع فيهم أمة أهل الدهر، فقبضهم على الخلق
 وأبهم على الحق، وأعز من أنتى الأبرار، وسعى بغير دينهم، ونال منهم
 بلغه في الراد، وسلم من رعة أوثار العباد، جوارك أدب
 السند الجليل، توقيان ورجع بالهدى، ولا ذريعة لهم أحسن
 من الظاهر يساهم، لإخفاهم إليه أسماهم وأشته اللذخنا بهم
 فإذا أختصم به عدوهم فرقمهم، وأمنوه من فرقمهم، فيلوذ به
 غيره، وكشف عنهم بيته، ولذا سمعت عن ثقة من أئمة فخارا
 وأمام أكرم أهل نيسابور كالأهواز، وأبناها ليعاين رسول الله
 عليه السلام في بيته، وأبناها ليعاين رسول الله

2
 وخروج الترك الغزاليين فقال تعلموا لسان الترك فإنهم ملوك الأ
 فالرأية بروج القلا فليمنح هذا الحديث والعبد عليها فيكون تعلم
 وإجابا ولكن أبيع فالعقل يتصبيه، فإني نقتبت بلادهم وفتانهم
 وأقتبست لغاتهم وقوافلهم، تركتة وتركانية أغزبية بحليلته
 وبغزائيه وقرقرية، مع كوني من أخصم لسانا وأخصم بيانا،
 وأجد فهم جنانا، وأعزهم بخندا وأغفهم سنانا، حتى أستقام خبري
 لغة كل طائفة منهم أحسن قولهم، والفننة أبلغ تأليف في أزين
 نظام، ووضعت كتابي هذا مستعيناً بالله تعالى مؤسماً بديوان
 لغات الشرك ليكون ذخراً مخلداً وذخراً مؤبداً. هـ
 برسم الحضرة المقدسة النبوية الامامية الهاشمية العباسية
 سيدنا ومولانا القاسم عبد الله بن محمد المقدس بامر الله
 امير المؤمنين وخليفته رب العالمين طاب الله بقاءه في عز دأبهم
 ممدود وعمره ناعم مسخود وارسي قواعد سلطانه بحر عند سوايق
 الجدر في ساحته واعلى نواحي ثرهانه في مكارم حي الانام من خرد
 حننه وحذر سمر القهم عزم صليب التسمه وولى مقرون عز النصر
 وعدة من القوس والاعوام السالطه والاهل والاهل